

UŽIVANJE DROG IN NARKOMANIJA V SLOVENIJI:

DOSEDANJI RAZVOJ IN POGLED V PRIHODNOST

Darko Maver^x

1. Uvod

Zdi se, da v zadnjem času zanimanje za problematiko uživanja drog in narkomanijo pri nas upada, saj je tem vprašanjem namenjenih vse manj strokovnih člankov in publikacij, novic v dnevnem in periodičnem tisku pa tudi strokovnih posvetovanj in preprečevalnih prizadevanj. Smo v nekakšnem zatišju, ki lahko navede na misel, da smo problem uspešno rešili, ugotovili in povedali o njem vse, kar smo mogli, in da nadaljnje ukvarjanje z njim ni več potrebno. Vendar pa izkušnje kažejo, da je bila tudi v preteklosti toksikomanijam namenjena različna, včasih večja, drugič manjša pozornost strokovne in laične javnosti, ki ni bila vedno odvisna le od dejanske razširjenosti in nevarnosti pojava, temveč tudi od trenutne aktualnosti in angažiranosti posameznih dejavnikov za obravnavanje te tematike, zato prehitro sklepanje o situaciji, brez ustreznih empiričnih preverjanj, ni na mestu.¹

Ne glede na to, ali gre za resnično stagnacijo uživanja (zlasti prepovedanih) drog ali pa je problematika zaradi manjše aktualnosti prešla v ozadje družbenega zanimanja in prepustila svoje mesto drugim, trenutno bolj perečim

x Darko Maver, magister kazenskopравnih znanosti, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

1 Več o družbeni reakciji do uživanja drog glej: D. Maver: Pogledi nekaterih jugoslovanskih in tujih piscev na vprašanje uživanja drog in narkomanije. Anthropos, 1981, št.1.

vprašanjem, je treba pri načrtovanju dolgoročnega družbenega razvoja upoštevati tudi ta pojav ter njegov vpliv na življenje ljudi in celotno družbeno dogajanje. Uživanje drog in toksikomanije so namreč tako individualni kot družbeni pojav, ki ima svoje notranje zakonitosti in globlje družbene vzroke, zato je pričakovati, da se bodo spremembe v gospodarskem, socialnem, političnem in družbenem razvoju odrazile tudi na tem področju. Tako ni naključje, da smo na Inštitutu za kriminologijo v raziskavo "Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000", s katero smo se vključili v širši projekt "Dolgoročni razvoj Slovenije", zajeli tudi vprašanje toksikomanij.²

Čeprav je uživanje alkohola (in zasvojenost z njim) v marsičem (zlasti še glede etiologije) podobno uživanju drugih drog, smo pri napovedovanju razvoja vendarle ločeno obravnavali "alkoholomanije" in "ostale toksikomanije", predvsem zaradi različnih družbenih pogledov na obe vrsti drog in različnih ukrepov za preprečevanje in zatiranje. Pri tem smo izhajali iz prepričanja, da je odklonsko samo tisto uživanje drog (dovoljenih ali prepovedanih), ki je škodljivo in ki ga lahko označimo za "toksikomanijo".³

- 2) Pri raziskavi so sodelovali: K. Vodopivec (vodja projekta), L. Bavcon, F. Brinc, P. Kobe, D. Maver, J. Pečar in A. Šelih. Problematiko toksikomanij sva obdelala F. Brinc (alkoholomanije) in podpisani (narkomanije).
- 3) Odločili smo se za naslednjo definicijo: "Toksikoman je oseba, ki je z dolgotrajnim in prekomernim uživanjem droge postala odvisna od droge (psihično, fizično ali oboje) in so se pri njej zaradi tega razvile zdravstvene (psihične in fizične) okvare in socialne težave, ki jih je mogoče diagnosticirati s klasičnimi medicinskimi in socialnimi postopki. Navedeni simptomi morajo biti prisotni in ni dovolj, da jih samo domnevamo in na temelju anamnestičnih podatkov o prekomernem uživanju droge sklepamo, da bolnik bojuje od toksikomanije." Brinc F., Maver D.: Toksikomanije, s.

Ker pa je za oceno razvoja toksikomanij v prihodnosti treba upoštevati tudi vse tiste osebe, ki drogo tudi občasno uživajo (iz njih namreč izhajajo kasnejši zasvojen-ci), ter količno in vrsto dostopnih drog na tržišču (do določene stopnje zasičenosti trga bo z naraščanjem količine razpoložljivih drog naraščalo tudi število uživalcev), smo v raziskavo vključili tudi te podatke.

Kot osnovo za napovedovanje smo uporabili podatke o dose-danem razvoju uživanja drog in narkomanij v Sloveniji, dejavnike, ki po mnenju strokovnjakov vplivajo na oblike in razširjenost obeh pojavov, alternativne možnosti raz-voja naše republike do leta 2000 ter nekatere druge oko-liščine, ki lahko pospešijo ali zavirajo uživanje drog in zasvojenost z njimi. V pričujočem prispevku bomo skušali na kratko prikazati glavne ugotovitve raziskave in nekatere težave, s katerimi smo se soočali pri napovedo-vanju.

2. Dosedanji razvoj uživanja drog in narkomanij

Za ocenjevanje razvoja uživanja drog in narkomanij je mo-goče uporabiti naslednje vrste podatkov:

- statistične podatke o številu kaznivih dejanj in prekrškov v zvezi z drogami, ki se nanašajo na do-mače tržišče (ne gre za tranzit);
- statistične podatke o številu zdravljenih toksikomanov;
- podatke organov za notranje zadeve o številu oseb, ki so bile v stiku z drogami, ter oceno o količini do-stopne droge;
- anonimno anketiranje prebivalstva (zlasti mladine) o tem, ali uživajo droge, kako ocenjujejo razširje-nost raznih vrst drog in kakšno je njihovo stališče do drog;

- podatke o posledicah uživanja drog (smrtni primeri, zastrupitve, samomori ipd.).

Omenjene vire podatkov smo skušali uporabiti tudi v naši raziskavi, vendar smo takoj naleteli na določene težave in omejitve. Številna dejanja v zvezi z drogami so namreč skrivna (temno polje je pri tej vrsti kriminalitete zelo veliko), zato je število prijetih in obrečanih storilcev bolj pokazatelj dejavnosti in uspešnosti organov odkrivanja in pregona kot pa dejanske razširjenosti pojava. Tudi ocene o številu potencialnih uživalcev niso zanesljive in ne dajejo popolne predstave o dejanskem stanju. Le nekoliko boljše je stanje pri ugotavljanju števila zasvojenih uživalcev drog. V Sloveniji ne obstaja neka enotna evidenca zdravljenih toksikomanov, zato nekaterih podatkov ni mogoče dobiti ali pa so nezanesljivi. Na razpolago so predvsem statistični podatki o hospitalno zdravljenih toksikomanih, ti pa ne predstavljajo dejanskosti, saj se mnogo toksikomanov ne zdravi, ali pa so se zdravili ambulantno in torej niso zajeti v evidenco. Kljub temu smo na podlagi dobljenih podatkov lahko nakazali razvoj in stanje uživanja drog in toksikomanij pri nas, ne da bi si delali utvare, da so zbrane ugotovitve popolnoma točne.

Po mnenju številnih strokovnjakov in praktičnih delavcev v organih za notranje zadeve se je širjenje uživanja drog med mladimi pri nas pričelo v letih 1967/68. Do tedaj so bili zdravstvenim delavcem in kriminalistom znani le posamezni primeri klasične narkomanije. Število mladih, ki so pričeli z uživanjem drog, je nato iz leta v leto naraščalo. Po podatkih ONZ je bilo v Sloveniji v letih 1974, 1978 in 1980 naslednje število možnih uživalcev drog:⁴

4) Podatki za leta 1974 so povzeti po Čenčur, S. in iz poročila RSNZ o domnevni razširjenosti drog v letu 1978 in 1980

- leto 1974 - 586 oseb
- leto 1978 - 1930 oseb
- leto 1980 - 2253 oseb

Največ jih je bilo v Ljubljani, Novi Gorici, Mariboru, Kranju in Kopru. Uživali so predvsem mehke droge, in sicer marihuano, hašiš in LSD. Nekaj uživancev trdih drog (opij) je bilo v Mariboru in Ljubljani. Podatki o številu ovadenih oseb od leta 1972 do 1980 pa kažejo na dokaj-
- šnje nihanje, saj je bilo njihovo število: 23, 66, 86, 110, 85, 54, 49, 86, 118. Čeprav število v zadnjih letih spet narašča, ni povsem jasno, ali gre za resnično povečanje ali pa za uspešnejše odkrivanje. Zlasti v zadnjem času pa kriminalisti opazajo relativno stagnacijo ter preusmerjanje na domače gojenje kanabisa. Opazili so tudi posamezne uživalce heroína, nekaj pa je bilo tudi primerov organiziranega trgovanja z drogami. Kljub temu stanje ni kritično, kajti v nasprotju z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi republikami pri nas vendarle daleč prevladujejo mehke droge.⁵

Drugi vir podatkov o morebitni razširjenosti uživanja drog so anonimne ankete, ki so jih opravili med mladimi pri nas. Kolikor nam je znano, je bila v Sloveniji doslej opravljena le ena takšna anketa. Tako je Žmuc-Tomorijeva ugotovila, da je med populacijo srednješolcev okoli 7 % anketiranih že poizkusilo kanabis.⁶

5) Petrovič M. idr.: Droga i mladi, s.14 in dalje

6) Žmuc-Tomori: Nekatere značilnosti populacije toksikomanov v Sloveniji, s.91

Ce bi to posplošili na število vseh srednješolcev pri nas v Sloveniji, bi imelo izkušnje s to drogo okoli 5.780 mladotletnikov. (Raziskava, ki jo je opravil v Zagrebu Hudolin, kaže podobne rezultate, saj je tam droge že uživalo 9 % anketiranih oseb.)⁷

Zanimivi, čeprav časovno nekoliko odmaknjeni in zato manj aktualni, so izidi raziskave Inštituta za sociološka in kriminološka proučevanja iz Beograda. Njihovi strokovnjaki so ugotovili naslednje značilnosti uživanja drog v Sloveniji:⁸

- Najvišjo stopnjo narkomanije ima Ljubljana (stopnja 2,4 na 1000 prebivalcev starih od 14-25 let), sledita pa ji Beograd (stopnja 1,9) in Skopje (stopnja 0,5). Anonimna anketa je pokazala, da je drogo poizkusil mnogo večji odstotek mladih Ljubljancev kot pa mladih iz drugih jugoslovanskih mest;
- V SFRJ se droge različno pojavljajo po posameznih območjih. Medtem ko v Beogradu in Skupju mladi uživajo predvsem trde droge, so med mladimi v Ljubljani in Splitu bolj razširjene mehke droge, zlasti marihuana in hašiš. V več njih mestih je uživalcev več kot na vasi;
- Primerjalna študija o odnosu mladih do drog je pokazala, da kažejo Ljubljanci strpnejši odnos do drog in uživalcev, so do njih najmanj represivni, po drugi strani pa droge tudi bolje poznajo in sorazmerno mlajši zvedo zanje.

7) Hudolin: Odvisnost o drogama-bolest suvremenog društva, s. 55.

8) Petrovič M. idr. s 14 in dalje

Podatki o posledicah uživanja drog so v glavnem omejeni na hospitalno zdravljene toksikomane. V Sloveniji je bilo od leta 1975 do 1979 zaznati upad hospitalno zdravljenih narkomanov. Tako je bilo:

leta 1975	-	88 bolnikov
leta 1976	-	87 bolnikov
leta 1977	-	60 bolnikov
leta 1978	-	66 bolnikov
leta 1979	-	59 bolnikov

Starostna struktura zdravljenih toksikomanov kaže, da je bilo med njimi relativno malo mladoletnikov in relativno veliko starejših oseb, kar je nekako v nasprotju s splošnim prepričanjem, da se med toksikomani pojavljajo predvsem mladi. Vprašanje je, ali so mladi z drogo manj zasvojeni, obravnavani na drugih mestih in torej ne pridejo med hospitalizirane bolnike, ali pa se posledice uživanja pokažejo šele čez čas, v zrelejših letih. Te podatke lahko dopolnimo še s podatki o pacientih Oddelka za mladostnike pri centru za mentalno zdravje Klinične bolnišnice za psihiatrijo Ljubljana, kjer je bilo od leta 1975 do 1979 na zdravljenju 29 mladih tabletomanov in 35 paitoksikomanov. Zanimivo je, da gre pogosto za zlorabo dovoljenih drog (se pravi alkohola in tablet), ali pa kombinacijo različnih vrst drog, ne pa za izključno uživanje ilegalnih drog.

Smrtni primeri zaradi uživanja drog so še vedno redki, vendar se tudi pri nas že pojavljajo. Zdravstvenih podatkov o smrtih primerih zaradi drogiranja sicer nimamo, pač pa poročilo RSNZ SR Slovenije navaja 12 takšnih primerov v zadnjih letih. Vse smrtne primere, ki so v zvezi z drogami, je težko odkriti, ker često ni pravega razloga za sum, da je smrt posledica drogiranja.

Lahko torej rečemo, da pravih podatkov o razširjenosti uživanja drog in toksikomanij nimamo, da so ocene le približne in da temeljijo na pomankljivih statističnih podatkih ali na splošni oceni tistih, ki se s pojavom ukvarjajo. Če bi se s problemom sistematične ukvarjali in mu namenili več raziskovalne pozornosti, bi po vsej verjetnosti odkrili tudi večje število uživalcev in zasvojenцев, čeprav pojav vendarle ni slarmenten in zaskrbljujoč, vsaj trenutno ne.

3. Dejavniki, ki vplivajo na uživanje drog

Iz pregleda strokovne literature je mogoče o dejavnikih, ki vplivajo na uživanje drog in toksikomanije, potegniti dva pomembnejša zaključka. Prvič, vzroki za uživanje in za večjo popularnost enih vrst drog na račun drugih vrst so predvsem družbene narave, medtem ko izhajajo vzroki za zasvojenost predvsem iz osebnostnih in psihičnih dejavnikov posameznega uživalca in njegove interakcije z okoljem. Drugič, obstaja več vrst uživalcev in več vrst drog, ki se med seboj lahko docela razlikujejo, ali pa tudi dopolnjujejo, zato je težko podati enoten pregled vzrokov, ki bi veljali za vse vrste uživalcev in zasvojenцев, čeprav je res, da je vsem skupna želja po takšnem ali drugačnem učinku droge na zavest in počutje.

Na splošno lahko ločimo štiri skupine dejavnikov, ki so tako ali drugače povezani z drogami in toksikomanijami in ki jih omenjajo domači in tuji strokovnjaki:

A. Splošni dejavniki, ki vplivajo na uživanje drog:

- skoraj vse sociološke teorije, ki obravnavajo in razlagajo vzroke za nastajanje človekove odtujenosti,

družbene dezorganizacije, snomije ipd. v neki meri razlagajo tudi različne okoliščine, ki lahko pogojujejo uživanje drog. Ker so teorije dobro znane, jih ne bomo podrobnje obravnavali, pač pa bi našli nekatere konkretne okoliščine, ki vplivajo na uživanje drog;

- družbene spremembe, kot so industrializacija in urbanizacija, povzročajo migracije in prenaseljenost, s tem pa odtujevanje in osamljenost človeka, ki se novim okoliščinam težko prilagaja, zato prihaja do njegove dezintegracije. Teda se lahko zateče k drogam;⁹
- v novih življenjskih razmerah prihaja do razpada družine, izginja nekdanja kohezivnost družine, upada avtoriteta staršev (zlasti očeta), kar povzroča negotovost in neodgovornost otrok;¹⁰
- vzroki adaptacije, ki so usposabljali organizem zgolj za boj ali beg, so postali nezadostni ali celo škodljivi v času psiholoških in družbenoekonomskih pritiskov moderne dobe. Vsa številna bremena so povezana s povečanjem uživanja drog;¹¹
- nered, korupcija, hinavščina, zapletanje v vojne, beda, zlaganost dela in kulture povzroča razpadanje človekove skupnosti in potapljanje ljudi v osamljenost in odtujenost;¹²

9) Savić, : Droge i mladi, s.lo in dalje

10) Prav tam

11) Zmuc-Tomori, op.cit.

12) Milčinski, L.: Droga-človek-družba, s.46

- neprimerno delovno mesto in brezposelnost, nezmožnost uveljavljanja tako po zakoniti kot kriminalni poti (t.i. "double failure");¹³
- Akcijski način življenja, ki človeka sili v uspešnost in nenehno tekmovanje z drugimi;¹⁴
- hiter razvoj farmacevtske industrije in široka uporaba zdravil za zdravljenje;¹⁵
- enoličnost vsakdanjega družinskega in delovnega življenja.

B. Posebnosti pri toksikomanijah mladoletnikov:

- posebnosti obdobja odraščanja, ki prinaša mladostniku nemalo preizkušenj: večja občutljivost, ambivalentnost do staršev in prijateljev, želja po osamosvojitvi, upor zoper odrasle in istočasno posnemanje;
- neprimerni družinski odnosi oziroma odnos do očeta ali matere;¹⁶
- mladoletnikov odnos do dela in ustvarjalnosti ter do sovrstnikov;
- neuspeh pri iskanju lastne identitete in družbene vloge;¹⁷

13) Cloward in Ohlin, cit.po: Winick: A sociological study of the genesis s.4.

14) Modly, O.: Podmena o razširjenosti uživanja drog v Jugoslaviji s.15

15) Prav tam, s.15

16) Žmuc-Tomori, op.cit.

17) Erickson, po Vodopivec, K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, s.83

- ideologija hipijev in njen vpliv na mlade: odpor do potrošniške miselnosti in načina življenja sodobne tehnokratske družbe, ki povzroča odtujevanje in je usmerjena v proizvodnjo in potrošnjo, znanost in tehniko, racionalizem ipd., ne pa v izkustveno in čustveno življenje.¹⁸
- odnos študentov do družbe: občutek nezadovoljstva z načinom življenja in vrednotami, želje po polnem in sproščenem življenju;¹⁹
- vplivi sodobne glasbe in disko klubov, neorganizirano preživljanje prostega časa, nezaželenost participacije mladih v družbenem življenju in dogajanju.²⁰

C. Notranji dejavniki, ki vplivajo na nastanek zasvojenosti:

- toksikomanijam laže zapadejo osebe, ki niso notranje trdne in jih vsaka napetost spravi v stisko,
- osebe, ki želijo svoj manjvrednostni kompleks prikriti z uživanjem droge;²¹
- osebe, ki so čustveno nezrele in potrebujejo toplino in spodbude, pa tega ne dobijo;²²
- nevrotične osebe ter osebe z notranjimi konflikti, anksioznostjo, občutki krivice, agresivnosti, neadekvatne adaptacije, seksualnimi težavami, perverzijami ipd.²³

18) Roszak: Kontrakultura, s. 39 idr.

19) Carey: involvement in the Drug Scene, s. 288 in 291

20) Vodopivec, K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, ki so v stiski, s. 83

21) Berkeš: Narkomanije u svetu i kod nas, s. 31

22) Žmuc-Tomori, op.cit.

23) Bukelič: Toksikomanije, s. 147

D. Drugi dejavniki:

- vplivi tiska, reklam in neadekvatnega opisovanja učinkov drog, filma, TV in drugih medijev,
- vplivi oseb, ki uživajo droge,
- stanovanjski predeli z izrazito subkulturo mladih in velikim vplivom na izrabo prostega časa
- organizirano trgovanje z drogami,
- upadanje neformalnega družbenega nadzorstva in intimnosti med ljudmi, brezbržnost do težav sočloveka in nezainteresiranost za njegova dejanja,
- biokemično dogajanje v centralnem živčnem sistemu in metabolične motnje, ki lahko sprožijo fiziološko potrebo po določenih drogah.

Vse navedeno lahko vpliva na stopnjo uživanja drog in število zasvojenцев, vendar v medsebojni prepletenosti vseh treh vrst dejavnikov: družbenih (družba kot celota s svojim političnim, ekonomskim in socialnim sistemom, družina kot ožja celica oblikovanja človekove osebnosti in kot družbena skupnost, šola, delovno mesto, vrstniki in prijatelji ipd.), osebnostnih in priložnostnih (dostopnost droge, njena cena, sam učinek droge, vpliv uživalcev itd.). V tem čudnem in medsebojno povezanem spletu dejavnikov se odloča, kdo bo drogo poizkusil, katero drogo bo poizkusil, ali bo pričel z rednim uživanjem in ali bo postal od nje zasvojen. Kje je odločilni vzrok za končni izid ni mogoče reči, prav gotovo pa je postopek nastajanja zasvojenosti dolgotrajnejši in ga ni mogoče pripisati samo učinkom droge, temveč številnim navedenim dejavnikom. Opozoriti je treba tudi na Yingerjevo hipotezo o povezanosti osebne deviantnosti in vplivi okolja, ki prav tako prihaja v poštev pri

uživalcih drog (npr. v okolju, kjer je malo uživanja drog, mora biti osebna deviantnost posameznika večja, da bi prišel z uživanjem in postal zasvojen.)²⁴

4. Alternativne možnosti razvoja v prihodnosti

Pri predvidevanju razvoja toksikomanij v prihodnosti smo upoštevali dve možni varianti družbenega razvoja Slovenije. Eno možnost razvoja so opisali sodelavci projekta "Slovenija 2000", druga možnost pa je nadaljevanje doseganega razvoja. V naši raziskavi smo upoštevali obe možnosti in tako izdelali dve alternativni prihodnjega razvoja uživanja drog in toksikomanij, seveda glede na tiste dejavnike razvoja, ki so pomembni tudi za stanje na tem področju.

Glavna gospodarska značilnost načrtovanega razvoja je prestrukturiranje gospodarstva. Prehajanje na selektivni gospodarski razvoj, ki je postopno in dolgoročno, bodo verjetno spremljali nekateri negativni pojavi, zlasti še prekvalificiranje večjega števila delavcev in s tem povezane osebne stike in krize posameznikov. Pri tem ne gre le za potrebo po ponovnem šolanju in usposabljanju za delovne naloge, privajanje na novo delovno mesto in nove sodelavce, temveč tudi za vprašanje prebivališča in vožnje na delo. Zamenjava delovnega mesta je lahko povezana z zamenjavo prebivališča, kar sproža dodatne težave prilagajanja novemu okolju oziroma daljše vožnje na delo ali celo ločeno življenje.

Pritiski na posameznika bodo tako nedvomno narastli, ritem

24) Po: Goričar: Novejša teoretična stališča v zahodni sociologiji, s. 47 idr.

življenja bo hitrejši, potreba po občasni (ali stalni?) omami bo večja.

Daljše šolanje, ki naj zagotovi bolj izobraženo in kvalitetno delovno silo, prav tako spremlja posamezni stranski pojavi. Ob zahtevi po večji izobrazbi in strokovni usposobljenosti bo narastlo tudi število t.i. "drop out-ov", ljudi, ki niso kos zahtevam družbe in ki bodo zaradi svoje neuspešnosti in nezmožnosti prilagoditve skrenili v kriminalno delovanje ali se umaknili iz realnosti s pomočjo alkohola ali drog.

Večja zahteva po učinkovitosti in tekmovanje prav tako povzroča napetosti, stiske in konflikte, tako pri posamezniku kot v družini. Konkurenčnost na delovnih mestih in želja po uspešnosti se lahko odražajo tudi v povečevanju uživanja drog, ki omogočajo večjo učinkovitost in vzdržljivost, torej raznih vrst stimulansov.

Takšen ekstenzivni sistem šolanja pogojuje daljšo ekstenčno odvisnost mladih, ki bodo v času šolanja najverjetneje živeli doma, zato se bodo kasneje osamosvojili in ustvarili svojo družino. Glede na to, da se ima večinoma družino za preventivni dejavnik tako za vdanje kriminalu kot tudi uživanju drog, se bo na ta način podaljšalo krizno obdobje, ko mladi lahko zapadejo uživanju drog. Tekmovalnost za prosta mesta na univerzah in višjih šolah bo po eni strani večala prizadevanja mladih za študij, po drugi strani pa jih tudi silila v osebne stiske in življenjske poraze ob morebitnih neuspehih pri študiju. (primer za takšen tekmovalni sistem je današnja Japonska).

Če se bo urbanistično načrtovanje usmerilo v gradnjo manjših atrijskih in podobnih hiš, z urejeno okolico in večjo toplino, lahko pričakujemo boljše živeljenjske razmere družine in boljše odnose med člani družine. Manjše hiše dajejo večji občutek zasebnosti ter povečujejo odgovornost in skrb prebivalcev za urejenost hiše in okolice. S tem odpade tudi večji del problemov izrabe prostega časa, saj urejanje okolice, drobno vrtnarjenje in razna hišna dela nudijo dovolj možnosti za zaposlitev tudi po obveznem delovniku. Takšna urbanistična ureditev onemogoča nastajanje večjih subkultur mladostnikov ter olajšuje nadzorstvo nad njimi. Hkrati pa lahko tudi predvidevamo, da bi po drugi strani sedanje stolpnice in brezosebna naselja stanovanjskih blokov postali privlačni predvsem za revnejši sloj prebivalstva in bi tako prihajalo do nastajanja stanovanjskih getov, kjer bi se narkomanija in uživanje drog zlahka razširjalo.

Z morebitnim skrajševanjem delovnega časa in s tem povezanim zvečevanjem prostega časa, se zastavlja vprašanje, kako ta prosti čas izkoristiti. Ob nadaljnjem neorganiziranem preživljanju prostega časa, pasivnem športnem udeleževanju, obiskovanju lokalov in disko klubov bo verjetnost zapadanja drog in alkoholu večja. Postopek prekvalifikacije delovne sile ter daljše in zahtevnejše šolanje, kakor tudi domače popoldansko delo vsaj za določeno obdobje prilagajanja zmanjšujejo pomen prostega časa. Toda dolgoročno gledano, bi bilo treba več pozornosti nameniti pospeševanju kreativne izrabe prostega časa.

Takšne so torej možnosti razvoja toksikomanij in uživanja drog po prvi varianti, se pravi ob upoštevanju preusmeritve našega gospodarstva. Če pa bo razvoj tekkel po sedanji poti,

predvidevamo naslednje značilnosti na področju drog.

Slabe gospodarske razmere ter upad življenjskega standarda in kupne moči prebivalstva lahko vplivata na moralo ljudi, zlasti mladih, ki v takšnih razmerah ne vidijo perspektiv in se jih zato vsaj nekaj obrne od kreativnega in angažiranega življenja v pasivno odmaknjenost, povezano z brezdeljem in uživanjem drog. Povečana brezposelnost ter slabe možnosti za zaposlitev mladih širijo krog tistih, ki so za uživanje drog najbolj dovzetni. To potrjujejo tudi izkušnje nekaterih zahodnih držav, v katerih ugotavljajo povečanje števila uživalcev drog in alkohola prav med brezposelnimi.

Splošni gospodarski položaj vpliva tudi na nekatera druga področja, ki so posredno povezana z uživanjem drog. Stanovanjske stiske in s tem povezana neurejenost življenjskih razmer, prenaseljenost in nastajanje "stanovanjskih getov" vplivajo negativno na življenje mladih, ki bodo v takšnih razmerah raje zahajali od doma v družbo vrstnikov, se sestajali na neprimernih krajih, ustvarjali svojo subkulturo in se tudi predajali uživanju drog. Pri odraslih pa nezadovoljstvo na delovnem mestu, pogoste fluktuacije in izostajanje z dela otežujejo trdne življenjske orientacije, samorealizacijo in delovno vnemo ter povzročajo odtujenost, nezadovoljstvo, življenje iz dneva v dan, hedonistični način življenja in podobno.

Kakor po eni strani uvažanje celodnevne šole zmanjšuje prosti čas otrok in s tem tudi možnost zahajanja v slabo družbo, pa po drugi strani slabe možnosti za izrabo prostega časa za mladino in odrasle vodijo ljudi v pasivnost, veseljačenje, uživanje alkohola in drog ter tako onemogočajo

sprostitev napetosti, utrujenosti ipd. Pasivno športno udejstvovanje (gledanje nogometnih, košarskih in drugih tekem), zahajanje v disko klube, lokale, na rock koncerte in podobno je običajno združeno z uživanjem alkoholnih pijač in drog.

Petrošniška miselnost, ki je bila že doslej eden od vzrokov za upor mladih in uživanje halucinogenih drog, ter kriza vrednost, ki se kaže tudi v pomanjkanju jasnih in trdnih življenjskih ciljev, ima pomemben vpliv na življenje ljudi, odnose v družini, pa tudi na zatekanje v uživanje drog in alkohola. Prav intimne krize in neuspehi v življenju posameznika so glavni motivi in vzrok za nastajanje zasvojenosti.

Uživanje drog je bilo doslej razširjeno predvsem v nekaterih večjih mestih (Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici), medtem ko v drugih predelih Slovenije tega pojava niso bledeli. Z urbanizacijo in policentričnim razvojem mest lahko dosežemo, da bo prišlo do bolj enakomerne porazdelitve uživanja drog v več centrih. Disperzni način naseljevanja omogoča torej manjšo koncentracijo mladih, manj možnosti za nastajanje subkulture, pa tudi za organizirano tržišče z drogami.

Narščanje števila prebivalstva se bo odražalo tudi v povečanju absolutnega števila uživalcev drog. Daljšanje življenjske dobe in s tem povečano število starih ljudi, ki jih bolezni in druge stiske silijo v uživanje medikamentov, pospešujejo prodajo in razvoj farmacevtske industrije, to pa ima vpliv tudi na mlade ljudi in na njihovo posnemanje odraslih.

V navedenih življenjskih razmerah lahko pričakujemo porast števila uživalcev pa tudi zasvojenecv z drogami.

Glede na majhno kupno moč prebivalstva, še zlasti mladine, bi lahko napovedali predvsem širjenje cenejših pa tudi doma proizvedenih drog. Tako lahko naraste uporaba doma pridelane marihuane (kar že kaže sedanja praksa ONZ), makedonskega opi-ja zlasti pa še analgetikov in alkohola. Med otroki se lahko širi vonjanje lepil, kot to že ugotavljajo v Beogradu in nekaterih drugih mestih. Čeprav zaradi slabe kupne moči ni pričakovati drastičnega povečanja uživanja heroina, se bo med otroki premožnejših občanov lahko pojavilo v večjem obsegu kot doslej. Pričakujemo lahko tudi več ponarejanj receptov in zlorab zakonito pridobljenih drog.

Med zunanji dejavniki, to je tistimi, ki omogočajo uživanje drog in njihovo dostopnost, bi omenili zlasti možnost stikov s tujino, kajti čim več bo teh stikov, več bo možnosti za tihotapljenje kot tudi za popularizacijo drog. Povečanje števila tujih turistov, zlasti mladih, ki s seboj prinašajo tudi droge, odhajanje naših ljudi v tujino, prihod zdomcev ter povečano število prehodov državne meje, zmanjšujejo možnost učinkovite carinske kontrole, s tem pa tudi možnost odkrivanja drog. Nasprotno se je pokazalo z uvedbo depozita za prehod meje saj je število potovanj mladih v tujino upadlo, s tem pa tudi tihotapljenje drog v našo državo.

5. Možnosti za omejevanje in zatiranje

Že na začetku razmišljanj o možnostih preprečevanja tok-sikomanij se zastavlja vprašanje, kaj sploh preprečevati: uživanje drog ali njihovo zlorabo? Uživanje vseh vrst drog ali le določenih, za neko kulturo ali posameznika nevarnejših drog? In ne nazadnje: jemanje drog v posebnih oko-

liščinah, na poseben način in med posebno subkulturo ali uživanje (zlorabljanje) drog med ljudmi na sploh?

Vprašanje je pomembno, ker smo že v uvodu omenili, da obstaja več vrst drog, več vrst uživalcev in tudi več vrst vzrokov za uživanje, zato ni vseeno, kaj in kako bomo preprečevali. Zaradi različnega dojemanja in ocenjevanja nevarnosti posameznih vrst drog in uživalcev, tako pri nas kot v tujini, često priporočajo diferenciacijo preventivnih in represivnih ukrepov, predvsem glede na to, ali gre za dovoljene ali prepovedane droge. Zlasti pogosto se pojavljajo zahteve po ločenem obravnavanju alkoholizma in drugih toksikomaniij. Takšno stališče običajno argumentirajo z dejstvom, da so prepovedane droge pač nevarnejše od alkohola in jih je zato treba zatirati z drugačnimi sredstvi in metodami.

Glede na različen položaj drog v posameznih kulturah in ob hipotezi, da gre preprečevanje ene vrste drog lahko na račun druge vrste (n.pr.: če bo več uživanja marihuane, bo manj uživanja alkohola), se nam zdi vprašljivo, ali je smotrno preprečevati le uživanje posamezne prepovedane droge, ne pa uživanja toksičnih sredstev v celoti? In nadalje, ali je mogoče preprečevati zasvojenost z drogami, ne da bi preprečevali širjenje uživanja drog na sploh? Ne glede na to, da je uživanje drog ubikvitaren, iz davnine znan pojav in da nekateri pisci menijo, da sploh ni upati na to oziroma se bržkone niti ni modro poganjati za tem, da bi uživanje drog popolnoma izkoreninili,²⁵ smo prepričani, da bi bilo nedvomno bolje, če bi znali ljudje svoje stiske in težave, svojo odtujenost in identiteto iskati in uveljavljati brez uživanja drog. Dokler bodo ljudje množično uživali

25) Milčinski, op.cit.62.

droge, ki so v neki kulturi sprejemljive in dopustne, se bodo pri določenih slojih in posameznikih pojavljale tudi prepovedane droge in dokler bodo ljudje zmerno uživali droge, se bodo pojavljale tudi zlorabe.

Ne gre nam za to, da bi uživanje drog in alkohola popolnoma iskoreninili (to bržkone tudi ni uresničljivo), temveč želimo zmanjšati ali vsaj omiliti naraščanje množičnega uživanja drog, tako dovoljenih kot prepovedanih. Gre predvsem za to, da se spremeni odnos ljudi do toksičnih sredstev na sploh. V tem pa se kaže neločljiva povezanost boja proti alkoholizmu z drugimi toksikomanijami.

Menimo, da je treba preprečevanje toksikomanij zastaviti najširše. V ospredje je treba postaviti prizadevanja za oblikovanje takšnega vrednostnega sistema, ki bo opuščal potrošniško miselnost in uveljavljal človekovo osebnost kot posebno vrednoto.

Gre za "prevrednotenje vrednot",²⁶ za resničen napredek v družbeni zavesti in za odpravljanje "kruhoborstva in povampirjene komercializacije". Ne gre za to, da bi v celoti opustili potrošniški način življenja, lahko pa bi njegov vpliv zmanjševali ali pa ga vsaj ohranili na sedanji ravni. Zgledovanje po zahodnem modelu družbe in povzdigovanje njihovega načina življenja, ob hkratni nezmožnosti doseganja takšnega življenjskega standarda (Mertonova teorija snomije), je brez dvoma pomemben dejavnik, ki vodi v povečano uživanje drog.

Pomembno vlogo pri razvijanju novih vrednot ima šolstvo, pa tudi vzgojno-varstvene ustanove. Sedanji problem šole po našem mnenju ni toliko v pomanjkanju znanja o drogah pri šolskem kadru, kot v dejstvu, da šola ne vzgaja človeka

26) Zupančič, B.: Prevrednotenje vrednot: prihajanje ali odhajanje, s. 324

tako, kot bi bilo treba. Pri tem gre tako za lastni zgled strokovnih delavcev kot tudi za razvijanje vrednot pri mladih.

Treba je torej "izsušiti družbeno močvirje", ki pogojuje uživanje drog, in "ustvariti drugačen družbeni sistem vrednot".²⁷

Posebno pozornost bo treba nameniti marginalnim skupinam ljudi, to je tistim, ki jih bo predvideni razvoj družbe izvrigel in pustil na robu. Ti se bodo namreč lahko zatekli k uživanju drog ali kriminalni dejavnosti.

Izkoriščanje prostega časa je že dolgo poseben problem, ki pa se bo s skrajšanjem delovnega časa pa tudi s podaljševanjem šolanja še povečal. Dosti več kot doslej bo treba razmišljati o možnosti usmerjanja mladine v aktivno, vendar zanimivo in privlačno izrabljanje prostega časa ter nuditi večje možnosti za organiziranje takšnih aktivnosti. Tudi socializaciji otroka velja nameniti posebno skrb. Mentalna zaščita v dobi otroštva in tudi prednatalna zaščita sta pomembna dejavnika pri oblikovanju človekove osebnosti, ta pa je, kot vemo, pomembna za nastajanje toksikomanij.

V okviru splošnih prizadevanj za preprečevanje uživanja drog in toksikomanij bi bilo treba tudi zavestno vplivati na zmanjševanje proizvodnje alkohola in raznih medikamentov. Ker ugotavljajo, da proizvodnja in prodaja alkohola in zdravil iz leta v leto naraščata in da torej vse bolj postajamo družba, ki množično uživa razna toksična sredstva, so ukrepi za zmanjševanje popularnosti teh sredstev toliko bolj na mestu.

27) Vodopivec, op.cit. s.84

Informativno in propagandno dejavnost zoper uživanje drog mnogi postavljajo v ospredje in ji često pripisujejo pretiran pomen in učinkovitost. Nedvomno takšnih prizadevanj ne gre zanemariti, ni pa jih mogoče uporabljati kot glavni ali celo edini ukrep zoper uživanje drog. Pri tem je treba pametno in smotno opozarjati na nevarnost drog, ne pa nekritično pretiravati pri opisovanju škodljivih posledic in s tem vzbujati odpor in posmehovanje med mladimi.

Tudi represija ima določeno mesto pri preprečevanju in zatiranju. Dokler drog ne bo na razpolago, tudi uživanja in zasvojenosti z njimi ne bo. Zato naj se organi za notranje zadeve posvetijo predvsem odkrivanju nevarnejših drog (opijsa, heroína), ki jih pri nas zaenkrat še ni, in organiziranemu trgovanju z drogami. Po našem mnenju ni tako pomembno strogo kaznovanje prijetih storilcev kot pravočasno in uspešno odkrivanje le-teh.

Na koncu moramo omeniti še zdravstvene in rehabilitacijske ukrepe, čeprav se le-ti v glavnem ukvarjajo že s posledicami uživanja drog in ne s preventivo. Kot so pokazale izkušnje, je zdravljenje zasvojenih uživalcev še dokaj neuspešno, kajti dosti toksikomanov se po končanem zdravljenju ponovno obrne k drogi. Več pozornosti kot doslej bi bilo treba nameniti novim oblikam dela po odpustu z zdravljenja (tako bi omenili poskus skupine beograjskih študentov, ki so ustanovili neformalno skupino ALGRENA, katere namen je delo s toksikomani, ki so končali zdravljenje), pa tudi samemu zdravljenju, saj je v praksi dosti več težav (odklanjanje zdravljenja v zdravstveni ustanovi ipd.) kot je videti na prvi pogled.²⁸

28) Takšno stanje so ugotovili tudi starši narkomanov na posvetovanju o drogah v Beogradu, dne 1.10.1981

6. Zaključek

Dostopni podatki o dosedanjem razvoju uživanja drog (zlasti prepovedanih) in toksikomanij pri nas niso razlog za pretirano skrb, saj se stanje, če drugega ne, vsaj ne poslabšuje. Trenutni gospodarski položaj in nižanje življenjskega standarda sta po vsej verjetnosti eden od razlogov, da se drage tuje droge (heroin, kokain, LSD) niso v večjem obsegu pojavile na našem tržišču. Znak, da so domači uživalci drog v škripcih, je tudi povečano število zasebnega gojenja kanabisa (po vrtovih, njivah, v gozdovih ipd.) in relativno neznatna količina odkritih drog. Po vsem videzu stanje torej ni alarmantno.

Po drugi strani pa pri pregledu možnosti razvoja naše družbe do leta 2000 ugotavljamo nekatere dejavnike, ki vendarle ne dovoljujejo posebnega optimizma, ali pa vsaj opozarjajo na previdnost in na pravočasno ukrepanje. Tako pri prvi kot pri drugi razvojni možnosti bo po našem mnenju število uživalcev drog naraščalo, s tem pa tudi število zasvojenцев. Indikatorji, ki smo jih prikazali, kažejo na to, da bodo ljudje vse bolj pod pritiski stresa, to pa ob pomanjkanju drugačnih možnosti sprostitve lahko vodi v večjo odvisnost od drog. Obe alternativni razvoja v svojih ciljih tudi ne posvečata večje pozornosti človeku, njegovi odtujenosti in razvijanju vrednot, temveč predvsem gospodarskim vprašanjem, zato takšen razvoj ne daje globalne možnosti za preprečevanje uživanja drog.

Kakšne vrste drog bodo prevladale v prihodnosti, je težko reči. Čeprav je odgovor na to vprašanje odvisen tudi od smeri razvoja družbe, smo mnenja, da se bodo še nadalje širile predvsem dovoljene droge in da bo alkoholizem slej

ko prej ostal v ospredju, medtem ko bodo med mladimi še nadalje priljubljene predvsem mehke droge. Pomemben vpliv na stanje pri nas ima lahko tudi razvoj narkomanije v sosednjih državah, zlasti v Avstriji in Italiji. Morebitno naraščanje uživanja heroina v teh državah se lahko odrazi tudi pri nas, saj je heroin izrazita droga neuspešnežev in odpadnikov, ti pa bodo nastajali tudi v naši družbi.

Če smo torej mnenja, da je problem zasvojenosti in odvisnosti od drog kompleksen problem in da je treba iskati rešitev zanj v spremembi tistih dejavnikov, ki povzročajo odtujevanje človeka, njegovo nezadovoljstvo z življenjem in potrebo po psihotropnih snoveh, potem razvojne možnosti naše družbe ne vzbujajo posebnega optimizma. Čeprav ne gre pričakovati tako drastičnega porasta narkomanij kot v drugih zahodnih državah, je naraščanje tega pojava po vsej verjetnosti neizbežno tudi pri nas. S tem pa se večata tudi pomen in vloga vseh tistih služb, ki lahko karkoli prispevajo za preprečevanje, odkrivanje, zdravljenje in zatiranje uživanja drog.

UPORABLJENA LITERATURA

1. BERKEŠ: Narkomanije u svetu i kod nas, Narkomanije, Inštitut za proučevanje i suzbijanje alkoholizma, Zagreb 1970, s.30-40.
2. BUKELIĆ, J.: Toksikomanije, Obelisk, Beograd 1972, s.248.
3. BRINC F., MAVER D.: Toksikomanije V: Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1981.
4. CAREY J.: Involvement in the Drug Scene, Observation of Deviance, Random House, New York 1970, s. 314-326.
5. ČENČUR, S.: Narkomanija v Sloveniji, dipl.n. PF, Ljubljana 1974.
6. GORIČAR J.: Novejša teoretična stališča v zahodni sociologiji k problemu socialne dezorganizacije, Družbena dezorganizacija in njen vpliv na socialno-patološke pojave, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1971, s. 15-53.
7. HUDOLIN V.: Odvisnost o drogama-bolest suvremenog društva, Anali kliničke bolnice "Dr.M.Stojanovič", Zagreb 1974, s. 113
8. MAVER D.: Droge na Slovenskem - poskus ponovne ocene, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 1980, št. 3
9. MAVER D.: Pogledi nekaterih jugoslovanskih in tujih piscev na vprašanja uživanja drog in narkomanije, Anthropos, 1981, št. 1.
10. MILČINSKI L.: Droga - človek - družba, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana, 1975, s.70.

11. MODLY D.: Podmena o razširjenosti uživanja drog v Jugoslaviji in delo organov za notranje zadeve, Kaj vemo o drogah, MK Ljubljana 1975, s.70.
12. PETROVIĆ M, idr.: Doga i mladi, Privredna štampa, Beograd 1980.
13. ROSZAK T.: Kontrakultura, Napred, Zagreb 1978.
14. SAVIČ D.: Droge i mladi, Crveni krst Vojvodine 1975.
15. STATISTIČNI podatki o hospitaliziranih toksikomanih v letih 1975 - 1979, Zavod za zdravstveno varstvo SRS
16. VODOPIVEC K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, ki so v stiski?
Kaj vemo o drogah, MK Ljubljana 1975, s.79-93.
17. WINICK C.: A sociological theory of the genesis of drug dependance
Sociological Aspects of Drug Dependence, CRC Press, Cleveland Ohio 1974
18. ZUPANČIČ B.: Prevrednotenje vrednot: prihajanje ali odhajanje.
Revija za kriminalistiko in kriminologijo Ljubljana 1974, št. 4.
19. ŽMUC-TOMORI M.: Nekatere značilnosti populacije toksi-komanov v Sloveniji, doktorske disertacija MF, Ljubljana 1979, s. 142.
20. GRADIVO O DOLGOROČNEM KONCEPTU RAZVOJA SLOVENIJE, različni avtorji.